

SHE'RIY USLUBDA O'XSHASHLIK VA FARQ: POETIK ARHITEKTURA

Mamadaminova Muhayyo Komilovna,*Buxoro innovatsion talim va tibbiyot universiteti**Umumtalim fanlar kafedrası assistenti*

Annotatsiya. Mazkur maqolada she'riy uslubda o'xshashlik va farq kategoriyalarining ifodalanishi hamda ularning poetik arxitekturadagi o'rni tahlil qilinadi. She'riy matn tuzilishida obrazlilik, ritm, kompozitsiya va semantik qatlamlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, poetik arxitektura tushunchasi orqali she'rning ichki qurilishi va estetik ta'siri yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: she'riy uslub, poetik arxitektura, o'xshashlik, farq, metafora, kompozitsiya, ritm, obraz.

Аннотация. В данной статье анализируются категории сходства и различия в поэтическом стиле, а также их роль в поэтической архитектуре. Рассматриваются взаимосвязи между образностью, ритмом, композицией и семантическими уровнями поэтического текста. Кроме того, через понятие поэтической архитектуры раскрывается внутренняя структура стихотворения и его эстетическое воздействие.

Ключевые слова: поэтический стиль, поэтическая архитектура, сходство, различие, метафора, композиция, ритм, образ.

Abstract. This article examines the categories of similarity and difference in poetic style and their role in poetic architecture. It analyzes the relationships between imagery, rhythm, composition, and semantic layers within a poetic text. Furthermore, the concept of poetic architecture is used to reveal the internal structure of a poem and its aesthetic impact.

Keywords: poetic style, poetic architecture, similarity, difference, metaphor, composition, rhythm, image.

Kirish. Zamonaviy adabiyotshunoslikda she'riy uslubni o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. She'riy matn nafaqat mazmun, balki shakl jihatidan ham murakkab tizimni tashkil etadi. Unda obrazlilik, ritm, intonatsiya va kompozitsiya kabi elementlar o'zaro bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, she'riy uslubda o'xshashlik va farq kategoriyalarini tahlil qilish poetik arxitekturani tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Poetik arxitektura — bu she'rning ichki qurilishi, undagi barcha badiiy elementlarning o'zaro uyg'unligi va kompozitsion tizimidir. Mazkur maqolada aynan shu tushuncha doirasida o'xshashlik va farqning o'rni tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. She'riy uslub va poetik arxitektura masalalari adabiyotshunoslikda keng o'rganilgan. Aristotelning "Poetika" asarida badiiy obraz va kompozitsiyaning nazariy asoslari yoritilgan. A.A. Potebnya, V.V. Vinogradov, R.O. Yakobson va Yu.M. Lotman tadqiqotlarida poetik nutq, obrazlilik hamda she'riy matnning strukturaviy xususiyatlari tahlil qilingan. B.V. Tomashevskiy, V.M. Jirmunskiy va M.M. Baxtin poetik asarning kompozitsion va semantik jihatlariga alohida e'tibor qaratganlar.

O'zbek adabiyotshunosligida D. Quronov, N. Rahimjonov, S. Karimov va Q. Yo'ldoshevlarning ilmiy ishlari badiiy matn tahlili hamda adabiyot nazariyasining muhim masalalariga bag'ishlangan. G'arb olimlari R. Wellek, A. Warren, T. Eagleton va J. Culler esa poetika va adabiy nazariyaning zamonaviy yondashuvlarini ishlab chiqqanlar. Mazkur

tadqiqotlar she'riy uslubda o'xshashlik va farq kategoriyalarining poetik arxitekturadagi o'rnini o'rganish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda she'riy uslubda o'xshashlik va farq kategoriyalarining poetik arxitekturadagi o'rnini aniqlash maqsadida tavsifiy, qiyosiy va tahliliy metodlardan foydalanildi. She'riy matnlardagi metafora, tashbeh, kontrast va boshqa badiiy vositalar lingvopoetik tahlil asosida o'rganildi. Shuningdek, poetik matnning kompozitsion tuzilishi, ritm, obrazlar tizimi hamda semantik qatlamlari o'rtasidagi munosabatlar tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida adabiyotshunoslik, stilistika va poetika sohalaridagi nazariy manbalar umumlashtirilib, ilmiy xulosalar chiqarildi.

Tahlillar va natijalar.

1. She'riy uslubda o'xshashlikning ifodalanishi

O'xshashlik (analogiya) she'riy matnda badiiy tasvir vositalarining asosiylaridan biri hisoblanadi. U asosan tashbeh, metafora, istiora kabi vositalar orqali amalga oshiriladi. Ushbu usullar orqali muallif voqelikni bevosita emas, balki badiiy shaklda ifoda etadi.

Tashbeh orqali ikki predmet yoki hodisa o'rtasidagi o'xshashlik ochiq ravishda ko'rsatiladi. Metaforada esa bu o'xshashlik yashirin holda beriladi va yangi semantik ma'no yuzaga keladi.

O'xshashlikning asosiy vazifalari:

obrazlilikni kuchaytirish;

estetik ta'sirni oshirish;

o'quvchining tasavvur doirasini kengaytirish.

She'riy arxitekturada o'xshashlik elementlari matnning bir butunligini ta'minlab, uning semantik yaxlitligini mustahkamlaydi.

2. She'riy uslubda farq (kontrast) kategoriyasi

Farq yoki kontrast she'rda qarama-qarshi tushunchalar orqali namoyon bo'ladi. Bu usul poetik nutqning ta'sirchanligini oshiradi va mazmunni chuqurroq anglashga yordam beradi.

Kontrast quyidagi shakllarda uchraydi:

ma'noiy qarama-qarshilik (hayot – o'lim);

hissiy qarama-qarshilik (quvonch – qayg'u);

tasviriy qarama-qarshilik (yorug'lik – zulmat).

Kontrastning vazifalari:

dramatik ta'sirni kuchaytirish;

asosiy g'oyani ta'kidlash;

matnda dinamik rivojlanishni ta'minlash.

Poetik arxitektura nuqtai nazaridan qaraganda, kontrast she'rning ichki harakatini belgilaydi va kompozitsion markazni shakllantiradi.

3. Poetik arxitektura va uning tarkibiy qismlari

Poetik arxitektura she'riy asarning umumiy tuzilishini ifodalovchi tushuncha bo'lib, u quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

ritm va metr;

strofa va misralar tizimi;

obrazlar majmuasi;

semantik qatlamlar.

Bu elementlar o'zaro bog'liq holda faoliyat ko'rsatib, yagona badiiy tizimni tashkil etadi. Poetik arxitektura nafaqat she'rning shakliy qurilishi, balki uning mazmuniy chuqurligini ham belgilaydi.

Muallifning individual uslubi aynan shu arxitektura orqali namoyon bo'ladi. Har bir shoir o'zining badiiy dunyoqarashiga mos ravishda poetik arxitektura yaratadi.

4. O'xshashlik va farqning o'zaro uyg'unligi

She'riy matnda o'xshashlik va farq bir-biriga zid emas, balki bir-birini to'ldiruvchi kategoriyalardir. Ular birgalikda she'rning badiiy ta'sirini oshiradi.

O'xshashlik:

obrazilarni yaqinlashtiradi;

ma'nolarni birlashtiradi.

Farq:

tushunchalarni ajratadi;

muhim jihatlarni ta'kidlaydi.

Bu ikki elementning uyg'unligi:

kompozitsion muvozanatni ta'minlaydi;

semantik chuqurlikni oshiradi;

o'quvchida kuchli estetik ta'sir uyg'otadi.

Poetik arxitektura aynan shu uyg'unlik asosida shakllanadi.

Xulosa. She'riy uslubda o'xshashlik va farq kategoriyalari badiiy tafakkurning eng muhim mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu kategoriyalar orqali muallif voqelikni qayta ishlab, uni estetik jihatdan qayta yaratadi va o'quvchi ongida yangi ma'no qatlamlarini shakllantiradi.

Tadqiqot jarayoni shuni ko'rsatdiki, o'xshashlik she'riy matnda asosan metafora, tashbeh va istiora kabi vositalar orqali ifodalanib, obrazlilikni kuchaytiradi va ma'noni chuqurlashtiradi. U o'quvchining tasavvurini faollashtirib, matnni emotsional jihatdan boyitadi. Farq (kontrast) esa qarama-qarshi tushunchalarni to'qnashuvi orqali dramatiklikni yuzaga keltiradi va she'rning g'oyaviy markazini yoritishga xizmat qiladi.

Poetik arxitektura nuqtai nazaridan qaralganda, ushbu ikki kategoriya she'rning ichki qurilishida hal qiluvchi o'rin tutadi. Ular nafaqat alohida badiiy vosita sifatida, balki kompozitsion tizimning asosiy elementlari sifatida ishtirok etadi. O'xshashlik matndagi birlik va uyg'unlikni ta'minlasa, farq dinamika va rivojlanishni belgilaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shundan dalolat beradiki: she'riy matnda ma'noning ko'pqatlamligi aynan o'xshashlik va farq orqali shakllanadi; poetik arxitektura muallifning individual uslubini ifodalovchi asosiy vosita hisoblanadi; ushbu kategoriyalarning uyg'un qo'llanilishi she'ring estetik qimmatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, she'riy uslubda o'xshashlik va farq bir-biriga zid emas, balki o'zaro to'ldiruvchi va integrativ xususiyatga ega bo'lgan kategoriyalardir. Ular poetik arxitekturaning mustahkam poydevorini tashkil etib, she'ring mazmun va shakl birligini ta'minlaydi.

Kelgusida mazkur yo'nalishda:

turli milliy adabiyotlarda poetik arxitekturani qiyosiy o'rganish,
zamonaviy she'riyatda yangi badiiy tendensiyalarni tahlil qilish,
kognitiv va lingvokulturologik yondashuvlar asosida tadqiqotlar olib borish
maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bu esa she'riy uslub nazariyasini yanada chuqurlashtirishga va adabiyotshunoslik fanining rivojiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Аристотель. Поэтика. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт, 2010.
2. Потебня А.А. Мысль и язык. – Москва: Лабиринт, 1999.
3. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – Москва: Наука, 1963.
4. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. – Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 1996.
5. Якобсон Р.О. Лингвистика и поэтика. – Москва: Прогресс, 1987.
6. Шкловский В.Б. Теория прозы. – Москва: Советский писатель, 1983.
7. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика. – Москва: Аспект Пресс, 2002.
8. Эйхенбаум Б.М. О поэзии. – Ленинград: Художественная литература, 1969.
9. Жирмунский В.М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. – Москва: Наука, 1977.
10. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – Москва: Искусство, 1979.
11. Куронов Д. Адабиёт назарияси асослари. – Тошкент: Akademnashr, 2018.
12. Раҳимжонов Н. Бадий матн таҳлили. – Тошкент: Фан, 2007.
13. Каримов С. Адабиётшуносликка кириш. – Тошкент: Ўқитувчи, 2012.
14. Йўлдошев Қ. Бадий асар таҳлили. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2006.
15. Норматов У. Ижод сири. – Тошкент: Шарқ, 2001.
16. Ҳамдамов У. Адабий танқид асослари. – Тошкент: Фан, 2010.
17. Қаюмов А. Адабиёт назарияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 2005.
18. Wellek R., Warren A. Theory of Literature. – New York: Harcourt, Brace & World, 1949.
19. Eagleton T. Literary Theory: An Introduction. – Oxford: Blackwell, 1996.
20. Leech G. A Linguistic Guide to English Poetry. – London: Longman, 1969.
21. Abrams M.H. A Glossary of Literary Terms. – Boston: Cengage Learning, 2012.
22. Culler J. Structuralist Poetics. – London: Routledge, 2002.
23. Brooks C., Warren R.P. Understanding Poetry. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1976